

Формування й розвиток критичного мислення – основа підготовки сучасного спеціаліста

Підкреслено, що важливою проблемою особистісного формування спеціаліста в сучасних умовах використання електронних засобів навчання є розвиток критичного мислення. Констатовано недостатню дидактичну та психологічну підготовку сучасних викладачів щодо формування й розвитку критичного мислення спеціалістів у неонатології. Обґрунтовано необхідність та наведено досвід цілеспрямованого створення й використання кейсів обміркованої та підготовленої сукупності методів і засобів організації та змісту навчання, методів оцінювання навчальних досягнень слухачів для кожної теми, створення навчального середовища і гуманістичної атмосфери спілкування під час занять, що дають змогу сформувати й розвивати критичне мислення та набуті професійних компетентностей спеціаліста з неонатології.

Ключові слова: післядипломна підготовка спеціалістів; критичне мислення; методологія та методи формування й розвитку критичного мислення в неонатології.

*T. V. Sandulyak
todorsandulyak@gmail.com*

Molding and development of critical thinking as a basis of a modern specialist training

Critical thinking is an important issue of professional personal development under the current usage of digital education tools.

There is a lack of methodological and psychological training on developing critical thinking for modern lecturers and neonatology professionals.

The article demonstrates the necessity and presents results of goal-oriented creating and use of cases with a set of methods on training organization, assessment of students' learning achievements, creation of learning environment and communication skills in class. They allow mold and develop critical thinking skills, and get professional competences of the neonatology specialist.

Key words: post-graduate training of neonatology professionals; critical thinking; methods of molding and development of critical thinking in neonatology.

Вихід у глобальний інформаційний простір та завершення формування інформаційного суспільства в нашій країні характеризується швидкоплинними змінами, а тому вимагає від кожної людини мобільності та безперервного професійного розвитку, насамперед – самовдосконалення мислення. Сучасний спеціаліст за ЄРК [1] та НРК [2] повинен мати не тільки знання, вміння та навички, але й бути здатним (професійно компетентним) самостійно поставити проблему та знайти шляхи її розв'язання, що визначається типом мислення. У медицині розрізняють професійне та клінічне мислення, але, на нашу думку, це лише похідні від критичного мислення, яке слід розвивати в процесі навчання та виховання особистості. Критичне мислення – це мислення вищого порядку, яке спирається на доказову інформацію, усвідомлене та відповідальне сприйняття власної інтелектуальної діяльності, а також діяльності інших.

Так склалося, що на дипломному рівні спеціалістів-неонатологів в Україні не готують. Підготовка цих кадрів відбувається в інтернатурі та на циклі «Спеціалізації» з неонатології з випускників педіатричного або лікувального факультетів медичних закладів освіти. Процес дипломної

підготовки педіатрів та сімейних лікарів навіть віддалено не відповідає вимогам щодо професійної компетентності лікаря-неонатолога. Тому під час післядипломної підготовки фахівців із неонатології важливо не тільки сформувати обов'язковий рівень знань, навичок та вмінь, але й професійну компетентність самостійно виявляти проблеми та знаходити їхній розв'язок, користуючись отриманим багажем знань і вмінь. Так може поводитися лише спеціаліст, який має критичне мислення.

Критичне мислення – це і є той тип мислення, що забезпечує самостійні та відповідальні дії, а також характеризується постійним самовдосконаленням. Але у вітчизняній літературі обмаль праць, котрі описують завершені системи педагогічних впливів з формування та розвитку критичного мислення на етапі післядипломного навчання спеціалістів, особливо – педіатрів та неонатологів.

Обґрунтуймо методологію формування та опрацювання окремих методик розвитку критичного мислення лікарів загальної практики й педіатрів у процесі навчання неонатології в інтернатурі та на циклах спеціалізації.

Реалії сучасного життя вимагають подолання репродуктивного стилю навчання і переходу до нової освітньої парадигми, що забезпечуватиме достатню пізнавальну активність і самостійність мислення.

Впровадження рефлексивних начал в освітній процес започаткував М. Ліпман [3]. На його переконання, основою критичного мислення має бути усвідомленість, із якої вже породжуються самостійність та рефлексивність, що, зі свого боку, сприяє формуванню цілеспрямованості, обґрунтованості, контрольованості та самоорганізованості мислення. Критичне мислення – це процес самостійного й відповідального ухвалення рішень на підставі критеріїв та контексту, що супроводжується самокорекцією й базується на здатності особистості аналізувати інформацію, усвідомлено застосовувати набуті знання як у стандартних, так і нестандартних умовах. Основне призначення критичного мислення – усвідомлення та розв'язання проблем, що постійно з'являються.

Як підкреслює С. О. Терно, «критичне мислення – це наукове мислення, сутність якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь-якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо» [4, с. 6]. Але науковим таке мислення стає тільки після опанування знань на певному рівні, набуття практичних навичок та вмінь, а також фахового мислення – здатності ставити запитання, відпрацьовувати аргументи та ухвалювати власне незалежне та продуктивне рішення. Без відповідної фахової підготовки особа «не заморочується» проблемою або стає безплідним критиканом. Отже, основою формування критичного мислення має стати фахове мислення, в яке учень і вчитель повинні вкласти високий рівень знань із предмета та бездоганне опанування практичних

навичок і вмінь користуватися отриманими знаннями з обраної спеціальності, що разом із набутим досвідом роботи за фахом у підсумку сформує фахово-професійну компетентність.

Водночас і викладач, і слухач – не біологічні роботи, а живі люди з емоціями, бажаннями, своєю мотивацією, когнітивними здібностями та ціннісними орієнтаціями. Для забезпечення безперервного професійного розвитку впродовж життя всі ці аспекти також мають бути залучені до процесу навчання та виховання для розвитку вмінь мислити критично. Викладач повинен сам мати відповідну психологічну і дидактичну підготовку, бути вмотивованим на отримання необхідного (наперед визначеного) результату виховання слухачів через вплив на їхню психоемоційну сферу, ціннісні орієнтації, доброзесність та повагу до праці колег, а також робити свій внесок у спільний позитивний результат діяльності.

Розвиток закладеного або вже сформованого критичного мислення досягається як завдяки особистому прикладу клінічного й критичного мислення викладача, так і його вмінню залучати та відточувати на кожному занятті зазначені аспекти впливу на слухача. На жаль, процес виховання через вплив на всі грані розвитку критичного мислення слухачів у сучасній освітній діяльності з урахуванням їхнього «кліпового мислення» та впровадження дистанційної освіти є недостатньо (або навіть погано) розробленим психологами й педагогами – як дидактично, так і методично. Згадані аспекти виховання та розвитку критичного мислення спеціаліста ми врахували не лише для цілої теми, але й для кожного її розділу, особливо під час підготовки електронних посібників і презентацій.

За рекомендацією С. О. Терно [5, с. 3], який запропонував модель формування критичного мислення учнів на уроках історії, критичне мислення як явище розклали на окремі складові: структурно-елементну, функціональну, генетичну і технологічну. Структурно-елементна та генетична моделі критичного мислення є основою розроблення основного засобу навчання – програмованих посібників для спеціалістів, що репрезентують правила критичного розмірковування. Функціональна та технологічна моделі стали підґрунтям для створення стратегії розв'язування проблемних задач та методичних рекомендацій для слухачів і викладачів з організації процесу розвитку критичного мислення, створення навчального середовища і дружньої для слухача позитивної атмосфери спілкування як в аудиторії, так і на онлайн-заняттях.

Керуючись таким підходом до навчання педіатрів спеціальності «неонатологія», ми розробили навчально-методичні посібники для самостійної та аудиторної роботи слухачів із найскладнішої тематики [6–8], що спочатку потребувала критичного мислення викладача з розробки структури окремих розділів і тем та наповнення їх необхідними елементами за сучасною «професіограмою», а не лише за рекомендованими типовими програмами та

навчальним планом циклу «спеціалізації» з неонатології, а також окреслили кінцеві сучасні компетентності викладачів та слухачів за рівнями ЄРК [9].

За основу стратегії розв'язування проблемних задач під час створення методичних рекомендацій для самостійного й аудиторного вивчення матеріалу та подальшого безперервного професійного розвитку лікарів-неонатологів взяли адаптовані європейські стандарти надання медичної допомоги новонародженим за вимогами належної клінічної практики [10] і компетентнісний та особистісно орієнтований підхід у навчанні та вихованні спеціалістів.

Крім самостійності, рефлексивності, цілеспрямованості, обґрунтованості та контрольованості, до основних властивостей критичного мислення за С. О. Терно [4] належить також усвідомленість і самоорганізованість, які досягаються у разі впровадження компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні.

Компетентність – інтегрована характеристика якості особистості, що поєднує досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність лікаря – об'єктивна оцінна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, набутого професійного досвіду та відповідального ставлення до виконання обов'язків у певній сфері медичної діяльності. Якщо йдеться про спеціальність «неонатологія», то фахова компетентність складається із обсягу знань, умінь, практичних навичок і характерних рис у межах предмета, що дозволяє особистості виконувати певні професійно-посадові дії та обов'язки відповідно до кваліфікації через власне ставлення.

Європейська рамка кваліфікацій 2016–2017 року [1] рекомендує вісім рівнів оцінки кваліфікації будь-якого працівника й надає конкретне визначення поняттям «знання», «навички» та «компетентності» у вигляді дескрипторів, що визначають результати навчання відповідно до кваліфікаційних вимог на кожному рівні за кожною компетенцією окремо, а також за узагальненою інтегрованою компетентністю.

Основні компетентності для навчання спеціаліста з «неонатології» впродовж життя за оновленою рекомендацією Ради Європи 2018 року [11] викладач розробляє та визначає для слухача зі свого експертного рівня освіти й практичного досвіду, розписує їх у методичних матеріалах до кожної теми заняття й надає інформацію кожному слухачеві особисто в процесі засвоєння матеріалів теми. Також викладач перевіряє ступінь опанування необхідних професійних компетентностей та досягнення відповідного рівня – не менш ніж 5–6 за ЄРК інтегрованої компетентності лікаря-спеціаліста. До того ж, викладач має залучити всі п'ять взаємопов'язаних компонентів виховання та розвитку особистості лікаря, що зазначені нижче.

1. Мотиваційно-цільовий компонент, що передбачає активний інтерес до професії, потребу розв'язувати задачі, прагнення успіху та переживання радості від успішного розв'язання задачі.

2. Змістовий компонент, сутність якого полягає у накопиченні найважливіших професійно значущих знань.

3. Процесуально-операційний компонент передбачає логічність і аналітичність мислення, повноту використання розумового операційного апарату.

4. Креативний, творчий компонент професійного мислення передбачає пошук оригінального й продуктивного способу розв'язання мисленнєвої задачі, гнучкість мислення, схильність до візуалізації.

5. Рефлексивно-оцінний компонент – усвідомлення здійснюваної роботи, самооцінювання себе, своїх можливостей, самокритичність.

Отже, цілеспрямоване використання кейсів обміркованої та підготовленої сукупності методів і засобів організації та змісту навчання, методів оцінювання навчальних досягнень слухачів для кожної теми, створення навчального середовища й гуманістичної атмосфери спілкування під час занять, а також фахова майстерність викладача дають змогу сформулювати й розвивати критичне мислення та набуті професійних компетентностей спеціаліста.

Література

1. Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualification Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning [Electronic resource]. // Official Journal of the European Union. – 2017. Т. 60. – P. 15–28. – Mode of access : [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01)&from=EN).
2. Національна рамка кваліфікацій : Додаток до Постанови від 23.11.2011 р. № 1341, в ред. від 12.06.2019 р. № 509 / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення : 25.06.2020).
3. Lipman M. Thinking in education / M. Lipman. – New York : Cambridge University Press, 1984. – 303 p.
4. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. – Запоріжжя : Просвіта, 2009. 268 с.
5. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення старшокласників в процесі навчання історії : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук / С. О. Терно. – Київ, 2015. – 44 с.
6. Сандуляк Т. В. Оцінка імунної резистентності та реактивності новонароджених : навч.-метод. посіб. для самостійної роботи / Т. В. Сандуляк. – Харків : ХМАПО, 2017. – 124 с.
7. Сандуляк Т. В. Дослідження та оцінка неврологічного статусу новонароджених : навч.-метод. посіб. / Т. В. Сандуляк. – Харків, 2019. – 306 с.
8. Сандуляк Т. В. Оцінка стану індивідуального здоров'я новонароджених : навч.-метод. посіб. для самостійної роботи слухачів. – Харків, 2019. – 106 с.
9. Клименко Т. М. Компетентності викладачів і слухачів за рівнями європейської рамки кваліфікацій / Т. М. Клименко, Т. В. Сандуляк, О. А. Сердцева, М. Т. Сандуляк // Проблеми безперервної медичної освіти та науки. – 2018. – № 3. – С. 36–43.
10. Європейські стандарти допомоги для забезпечення здоров'я новонароджених: медична допомога та клінічна практика / пер. укр. мовою ; Асоціація неонатологів України, 2019 // Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина. – 2019. – Т. 9, № 3(33). – С. 4–64 ; Т. 9, № 4(34). – С. 5–32.
11. Proposal for a council recommendation on Key Competences for Lifelong Learning 2018/0008 (NLE) [Electronic resource] / European Commission. Brussels, 2018. 18 p. – Mode of access : <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf> (дата звернення : 25.06.2020).